

בתי משפט קהילתיים בישראל¹

ד"ר דניאלה ביניש ועו"ד עדי בלוטנר*

מבוא

בשש השנים האחרונות פותח בישראל מודל של "בתי משפט קהילתיים", אשר במרכזו שיקום בקהילה כאמצעי למניעת פשיעה חוזרת. מדובר בבתי משפט שהם חלק ממשפחת "בתי המשפט לפתרון בעיות", המהווים למעשה הליכים פליליים חדשים, שמטרתם התמודדות עם בעיות המובילות לפשיעה. מודל העבודה של בתי משפט אלה, הפועלים מאז סוף שנות ה-80 בארה"ב ובמדינות נוספות בעולם, מבוסס על ההנחה לפיה מרבית העבריינות החוזרת היא סימפטום לבעיות עומק כגון עוני, ניכור והדרה, התמכרות, לקויות לא מטופלות, אלימות והזנחה. על מנת להתמודד עם העבריינות ולמנוע את הישנותה יש לטפל גם בבעיות המחוללות אותה.²

תופעה זו היא חלק ממגמה הולכת וגוברת בעשורים האחרונים של התפתחות הליכים פליליים חלופיים למשפט הפלילי המסורתי. הרקע להתפתחות זו נעוץ גם בהתפתחות התיאוריה והפרקטיקה של הליכים שיתופיים,³ וגם בביקורת כלפי ההליך הפלילי המסורתי.⁴ ניתן להצביע על כמה סיבות עיקריות למגמה זו:

1. תופעת ה"דלת המסתובבת" של פשיעה חוזרת, והקושי המערכתי בהתמודדות עם הבעיות המובילות אליה. בארץ למשל, מצביעים נתוני שב"ס על כך שכ-42% מכלל האסירים הבגירים חוזרים לכלא תוך שנים ספורות מיום שחרורם ממאסר.⁵ כמו כן, עוברי חוק חזרתיים הם המבצעים את מרבית העבירות, והתמודדות עמם היא אתגר מורכב למערכות האכיפה, הכליאה והרווחה.⁶
2. הבנה שהעמדה המשפטית המקובלת כורכת בתוך ההליך הפלילי מגוון רחב של תופעות בעלות מאפיינים שונים, אשר השוני ביניהן מצדיק לא פעם שימוש בכלים מגוונים.⁷

3. עמדה נורמטיבית לפיה ראוי למתן את התוצאות הפוגעניות של ההליך הפלילי עבור נאשמים, במקרים שבהם ניתן להתמודד עם העבריינות בדרכים אחרות.⁸

4. ביקורת בדבר סרבול הליכים פליליים והתמשכותם, הגורמים לבזבז משאבים ואף לעינוי דין.

5. התפתחות והתבססות של הליכים חלופיים במשפט האזרחי, שהביאו לתוצאות חיוביות עבור המתדיינים ועבור מערכת המשפט, הובילו לבחינת האפשרות ליישם יסודות דומים גם במסגרת ההליך הפלילי.⁹ על רקע זה פותחו הסדרים שונים בתוך בתי המשפט ומחוצה להם כגון הליכי הנישור הפלילי,¹⁰ סגירת תיק מותנה,¹¹ הליכי שיקום ללא כתב אישום לפי תקנות שירות המבחן,¹² צדק מאחה¹³ ובתי המשפט פותרים בעיות.

בתי המשפט הקהילתיים בישראל הם למעשה פיתוח מקומי, בבחינת "הכלאה" בין כמה מודלים של בתי משפט פותרים בעיות, המוטמעים לתוך התשתית של מודל בית המשפט הקהילתי. לצד המודל הקהילתי, מודלים אלה כוללים גם בתי משפט לסמים, בתי משפט ייחודיים להתמודדות עם בעיות בתחום בריאות הנפש ובתי משפט לאלומות במשפחה.¹⁴ הסיבות שבגינן נבחר מודל זה, נעוצות במאפיינים הדמוגרפיים והגיאוגרפיים של ישראל, ובהם העובדה כי אין הצדקה להקים בתי משפט המיועדים לסוג מסוים של עבירות או של בעיות רקע, בהינתן גודל האוכלוסייה בכל עיר או מחוז שיפוט נתון, גם אלו הצפופים ביותר, ולפיכך נכון ליישם מודל מכליל ורחב שיאפשר לעוברי חוק רבים ככל האפשר להשתלב בו.

בתי המשפט הקהילתיים בישראל הם עדיין בגדר תכנית "פילוט", וממש בימים אלה מתקיים תהליך חשיבה ותכנון ביחס לאפשרויות השונות של מיסודה והטמעתה בתוך מערכת המשפט הפלילית. במקביל, מתגבשת

* ד"ר דניאלה ביניש, מנהלת תכנית בתי המשפט הקהילתיים, ג'וינט ישראל-אשלים. עו"ד עדי בלוטנר, רכזת בית המשפט הקהילתי במחוז דרום. הכותבות שותפות לייסוד והובלת הפרויקט בישראל. תודתנו והוקרתנו, לחברינו בצוות הפיתוח של בתי המשפט הקהילתיים באשלים - ג'וינט ישראל, יחד אנו עוסקים בפיתוח מתמיד של הפרויקט ובהובלתו בשטח. לחברות ועדת ההיגוי הארצית נציגות השותפים לפרויקט, לנשיאים, לשופטים ולצוותי בתי המשפט הקהילתיים, לגורמים השותפים ברשויות המקומיות, אשר תרמו כולם לבנייתו ועיצובו של מודל בתי המשפט הקהילתיים בישראל.

1. מאמר זה פורסם לראשונה בכתב העת **משפט מפתח**. ר' דניאלה ביניש ועדי בלוטנר "בתי משפט קהילתיים" **משפט מפתח** 5 (2019) 179.
2. Greg Berman & Aubrey Fox, *Justice in Red Hook*, 26 JUSTICE SYSTEM JOURNAL 77 (2005); Bruce J. Winick, *Therapeutic Jurisprudence and Problem Solving Courts*, 30 FORDHAM URB.L.J. 1055 (2002) (להלן: Winick 2002).
3. Greg Berman, *Problem-Solving Justice and the Moment of Truth* in PROBLEM-SOLVING COURTS JUSTICE FOR THE TWENTY-FIRST CENTURY? 1, 4 (Paul Higgins & Mitchell B. Mackin Eds., 2009) (להלן: Berman 2009).
4. James L. Nolan, *Legal Accents, Legal Borrowing, The International Problem Solving Court Movement* (2009).
5. אליאב ברמן ודרור ולק **רצידיביזם בישראל, מאפייני אסירים, מאסר והתמחות עבריינית** (שירות בתי הסוהר): www.gov.il/BlobFolder/guide/.mamrim/he/72-87_0.pdf.
6. BERMAN, G., & FEINBLATT, J. *GOOD COURTS: THE CASE FOR PROBLEM-SOLVING JUSTICE* (2005).
7. בהקשר זה ראה: חגית לרנאו **עבריינות ואכיפת חוק** 207 (2016); שם.
8. משרד המשפטים **דין וחשבון הוועדה הציבורית לבחינת מדיניות הענישה והטיפול בעבריינים** (2015) (להלן: "דו"ח ועדת דורנר"); בג"ץ 1892/14 האגודה לזכויות האזרח **בישראל נ' השר לביטחון פנים** (פורסם בבנו, 13.6.2017) (להלן: "בג"ץ 1892/14").
9. ארנה רבינוביץ-עיני "בתי משפט פותרים בעיות ובעיית האחיות: לקחים ממיסוד הליך הנישור" **מחקרי משפט** כו 517, 533-535 (2010).
10. עמי קובו "הנישור הפלילי" **המשפט** כ"ד, 301 (2018).
11. סימן א' לחוק סדר הדין הפלילי (נוסח משולב) התשמ"ב-1982.
12. סעיף 4 לתקנות המבחן (תסקיר קצין מבחן), התשס"ז-2006.
13. טלי גל והדר דבזי-רונוברג "צדק מאחה וצדק עונשי: שני פנים למשפט הפלילי" **משפטים** מג 779 (2012).
14. DeMatteo, D., Filone, S. and LaDuke, C. *Methodological, Ethical, and Legal Considerations in Drug Court Research*, 29 BEHAVIORAL SCIENCES & THE LAW 806 (2011).

ומכוחו למעשה מתנהל תהליך השיקום - כחלק מהליך גזירת הדין. ההסדר כולל הסכמות למקרה של הצלחה ושל אי הצלחה, ומבוסס על תכנית השיקום שלה מתחייב הנאשם, אשר עמידה בה היא המדד להצלחתו ולתוצאות ההליך. העובדה כי מדובר בהסדר מותנה, שבו ישנן שתי אפשרויות עונשיות, מעניקה לנאשם את התמריץ להשתתף בתהליך תובעני כגון זה, ובה בעת מאפשרת לתביעה "רשת ביטחון", לפיה אם לא יצלח תהליך השיקום, תוכל לטעון לעונש הראוי בעיניה בנין המעשה שבו הורשע הנאשם.

יש לציין כי מדובר בהליך דינאמי, אשר מכוון להתאים לנסיבות חייהם המשתנות של הנאשמים המצויים בו. לפיכך הצלחה של תהליך השיקום תלויה במגוון משתנים ולא תמיד ניתנת להגדרה ברורה גם בתום ההליך. במקרים בהם מתעוררת מחלוקת מיוחדת אשר לא ניתנת לפתרון בהסכמה מחודשת בין הצדדים, טוענים הצדדים לפי שיקול דעתם בפני בית המשפט ביחס לתוצאות התהליך השיקומי והשפעתן על רכיבי העונש, ובית המשפט מכריע. במובן זה, ההליך הקהילתי אינו שונה מכל הליך פלילי, אשר בסופו בית המשפט גוזר את הדין.

ככלל, ההליך אינו מתאים לעבירות קלות במיוחד, אשר צפויות להסתיים בגזר דין קל מאוד, או לעבירות חמורות במיוחד, אשר בדרך כלל מסתיימות בגזר דין הכולל מאסר משמעותי. אוכלוסיית היעד המרכזית היא עוברי חוק חזרתיים, אשר בהיעדר הליך שיקומי צפויים לעונשי מאסר קצרים יחסית. ואולם, ייתכנו מקרים שבהם יוסכם כי נאשם ללא עבר פלילי יופנה להליך על רקע נסיבות חייו ומועדות מובהקות לביצוע עבירות נוספות. רשימת העבירות המתאימות להליך זה איננה סגורה, ובמסגרת תקופת הפיילוט קיימת נכונות של כל הצדדים לנסות ולהפנות אליו נאשמים ונאשמות שביצעו מגוון רחב של עבירות. עם זאת, ישנן עבירות אשר במסגרת ההסכמות הוצאו בשלב זה מכלל אפשרות וביניהן עבירות מין, גרם מוות ברשלנות, עבירות על רקע של חברות בארגון פשיעה, עבירות צווארון לבן (אשר בדרך כלל הרקע לביצוען ממילא שונה) וכן כל עבירה הנדונה בבית המשפט המחוזי. ההנחה היא כי כאשר מדובר בעבירות מהסוג המפורט, הרקע לביצוען אינו מתאים למודל של בית המשפט הקהילתי וכי התביעה תבקש, בדרך כלל, לתת דגש לשיקולי הלימה והרתעה על פני שיקולי השיקום.

הענישה בהליך הקהילתי נעה בין שני הקצוות של ציר הענישה המקובל - החל ממאסר בפועל (במקרה של כישלון ההליך השיקומי ובעבירות המצדיקות עונש זה) וכלה באי הרשעה ואף מחיקת כתב האישום. הסדר הטיעון מבטיח לנאשם כי במקרה של הצלחה לא יושת עליו עונש הכולל מאסר בפועל. מעבר לכך ההסדרים מגוונים וכוללים הסכמות שונות בהתאם לנסיבות. לעתים יכול ההסדר הודאה בלבד ובצידה הסכמה לטיעון פתוח לעונש (תוך התחייבות התביעה להימנע מלטעון למאסר במקרה של הצלחה). בית המשפט הקהילתי מרבה להשתמש בעונשים הנושאים אופי שיקומי כגון צווי מבחן, שירות לתועלת הציבור ופיצוי.

הצעת חוק המעגנת את פעילותם של בתי המשפט הקהילתיים ומסדירה את יסודות ההליך הפלילי הייחודי הפועל במסגרתם. שותפים למהלך זה הנהלת בתי המשפט, משרד המשפטים, משרד הרווחה-שירות המבחן למבוגרים, משטרת ישראל, הרשויות המקומיות וג'וינט ישראל-אשלים, והוא מתקצב משנת 2017 על ידי משרד האוצר.

בית המשפט הקהילתי הראשון הוקם בבאר שבע, בנובמבר 2014, ומאז הורחבה פעילותו ליישובים דימונה, חורה ורהט. בית המשפט השני הוקם בספטמבר 2015 בעיר רמלה, וכיום הוא נותן מענה גם לערים לוד ורחובות ולכלל הישובים שבסמכות השיפוט של בית המשפט ברמלה. החלטת ממשלה 1840 מאוגוסט 2016, הורתה על הרחבת התכנית כך שעד סוף שנת 2019 יפעל בית משפט קהילתי בכל אחד מששת מחוזות השיפוט בישראל.¹⁵ במסגרת יישום החלטה זו נפתח בית המשפט השלישי במאי 2017 בעיר תל אביב והוא נותן מענה לתושבי תל אביב-יפו, רמת גן, גבעתיים, אזוה, בת ים וחולון. לאחרונה נפתח בית המשפט הרביעי, בעיר נצרת שפעילותו כיום נפרשת בישובים נצרת, נצרת עלית, יפיע, עפולה ועמק יזרעאל. ישובים נוספים נכנסים בהדרגה כל העת בהתאם לסמכות השיפוט הגאוגרפית של בתי המשפט.¹⁶

בתי משפט קהילתיים - המודל הישראלי המסגרת המשפטית

ההליכים בבית המשפט הקהילתי מתנהלים בגבולותיו של ההליך הפלילי ובהתאם לסדר הדין הפלילי, אף אם בדרך ייחודית השונה מזו הנוהגת בבתי המשפט הפליליים ה"רגילים". הוראות החוק הקיימות, הגם שאינן ייעודיות, מקנות את כל הסמכויות הנדרשות, להפעלת המודל במתכונתו הנוכחית, כאשר הוא נשען על הסכמת הצדדים ועל הסדר טיעון. תחילתו בהגשת כתב אישום לבית המשפט וסופו בגזירת הדין, בדרך כלל כחלק מהסדר טיעון בין הצדדים, באופן העולה בקנה אחד עם תיקון 113 לחוק העונשין, התשל"ז-1977. בכל שלב בהליך הפלילי (לרבות לאחר הכרעת הדין), יכול כל צד להליך לבקש להפנות את הנאשם למסלול הקהילתי. העברת תיק לדיון בפני המותב הקהילתי כפופה לבחינת התאמה על-ידי שירות המבחן, הסכמת הצדדים והחלטה שיפוטית.¹⁷ בשלב זה מופעל הפיילוט מכוח הסכמות של קובעי המדיניות בהליך הפלילי, ומלווה על ידי ועדת היגוי ארצית שבה חברים נציגי כלל השותפים להליך. כאמור לעיל, טיוטת החוק אשר יעגן ויסדיר את פעילותם של בתי המשפט הקהילתיים, נמצאת בשלבים הכנה אחרונים. צוות בית המשפט הקהילתי הוא צוות קבוע המורכב מ"השחקנים הקלאסיים" בהליך הפלילי: שופט, תובע משטרתי, פרקליט, סנגור וקצין/ת מבחן. נוספים להם שני חברי צוות קבועים - עובד/ת סוציאלית קהילתית נציג/ת הרשות המקומית ורכז/ת בית משפט.

ההליך בבית המשפט הקהילתי אינו כולל ניהול הוכחות, ולכן הוא מתאים אך ורק לנאשמים המודים בביצוע העבירות המיוחסות להם או לנאשמים שהוכרע דינם. הסדר הטיעון נחתם בשלב מוקדם של ההליך

15. ראו טיוטת הצעות החלטה לממשלה במסגרת התכנית הכלכלית לשנים 2017-2018, בעמ' 52. mof.gov.il/budgetsite/economicplan/documents/economicplan_publicremarks_2017-2018.pdf (להלן: החלטת הממשלה).
16. יוער, כי מאז כתיבת המאמר הוקמו בתי משפט קהילתיים בחיפה ובירושלים; ובכך הושלם למעשה יישום החלטת הממשלה דנן.
17. דניאלה בייניש ושלומי כהן "בתי משפט קהילתיים- תכנית ומודל הפעלה" ג'וינט ישראל אשלים (2014).

עקרונות העבודה

לכל בתי המשפט פותרי הבעיות, ובכללם בתי המשפט הקהילתיים, מספר עקרונות עבודה משותפים: **מעקב שיפוטי תכוף, תכניות טיפוליות ושיקומיות מותאמות באופן אישי, עבודת צוות שיתופית, עבודה מתוך ידע ומידע מוגברים, שיתוף הקהילה ועבודה מבוססת ממצאים.**¹⁸

במודלים השונים שהתפתחו בעשורים האחרונים ברחבי ארה"ב ובעולם, נבחרו דרכים שונות ליישום העקרונות הללו. בישראל, כחלק מעבודת הפיתוח של בתי המשפט הקהילתיים, אשר החלה בשלהי 2012 ונמשכת היום בתהליך ליווי ההפעלה של שלושת בתי המשפט הקיימים, הותאמו העקרונות למציאות הישראלית. בכלל זה הותאם המודל לכללי המשפט הפלילי בישראל, למדיניות הרווחה הנוהגת בארץ, לתפקידיהן של הרשויות המקומיות ולמשאביהן, ולכוחותיהן של הקהילות התושבים בערים שבהן פועלים בתי המשפט הקהילתיים. להלן נפרט בקצרה את אופן היישום של כל אחד מן העקרונות במודל הישראלי:

1. מעקב שיפוטי תכוף - מקורו של עיקרון זה בתפיסה של טיפול סמכותי, לפיה ככל שיופעל פיקוח צמוד יותר על המשתתף בהליך, כך תגבר באופן משמעותי מחויבותו לתהליך השיקום ונכונותו לשנות פעולה. הדיאלוג התכוף עם השופט הקהילתי, הוא בעל משמעות טיפולית ושיקומית עמוקה עבור המשתתף, והוא משפר את שיתוף הפעולה עם צווי בית המשפט ועם תכנית השיקום. כמו כן, הפיקוח ההדוק על התנהלות הנאשם תוך כדי ההליך, הוא גורם המצמצם את הסיכון הנשקף ממנו לקהילה. עיקרון זה מיושם הלכה למעשה בכך שהמעקב השיפוטי הוא אינטנסיבי מאוד בתחילת הדרך ומידת הפיקוח הולכת ופוחתת עם התקדמות תהליך השיקום. המעקב השיפוטי מתבסס על תפיסות של משפט שיתופי, טיפולי ופותר בעיות, המהוות מסגרת פרקטית ונורמטיבית לצורת ניהול הדיון, לשאלות הנשאלות בו ולמידע המתבקש.¹⁹ פרקטיקות אלו, השונות מן המקובל בהליך הקלאסי, נגזרות מתפיסת תפקידו של בית המשפט ותפקיד השחקנים בהליך הקהילתי, כפי שיפורט בהמשך.

2. עבודה שיתופית (collaboration) - עבודתו של בית המשפט הקהילתי מבוססת במידה רבה מאוד על שיתופי פעולה משני סוגים. הראשון הוא שיתוף פעולה "פנימי", בעבודה השוטפת של צוות בית המשפט, שנדרש לאמץ פרקטיקות לא אדברסריות ולעבוד יחד על מנת להגשים מטרה משותפת - הצלחת התהליך השיקומי.²⁰ הסוג שני הוא שיתופי פעולה "חיצוניים", הבא לידי ביטוי בקשרי העבודה והממשקים הדרושים לבית המשפט הקהילתי עם גורמים שונים בעיר ובקהילה, כדי להביא בשורה חדשה בתחום השיקום ולאפשר פתרון בעיות, הן ברמה הפרטנית והן ברמה המערכתית.

3. תכניות טיפוליות ושיקומיות מותאמות אישית

(**individualized justice**) - כאמור לעיל, הבסיס להקמתם של בתי משפט פותרים בעיות בכלל ובתי משפט קהילתיים בפרט, היא התובנה שלפיה תופעות ונסיבות השונות במהותן זו מזו ומובילות לפשיעה, מצריכות כלי התמודדות שונים. תכניות השיקום בבית המשפט הקהילתי בישראל נבנות על בסיס תפיסת שיקום ייחודית, אשר תידון בהמשך, שעיקרה התגייסות מלאה של אנשי צוות, גורמים מוסדיים וחברי קהילה למען קידום שינוי בחייו של הנאשם, בהתאם ליכולותיו ורצונותיו, דאגה לרווחתו ורווחת משפחתו המתבטאת, בין היתר, בסיוע אקטיבי למימוש זכויות סוציאליות ומציאת פתרונות לקשיים סוציו-חברתיים שעמם הוא מתמודד. התכנית כוללת התערבות במגוון תחומי חיים והיא גמישה ומותאמת לכל אדם על פי מידותיו, אף שהיא מובנית ומחלקת את תהליך השיקום לשלבים ברורים, שהנאשם נדרש לעמוד בהם.

4. עבודה מתוך ידע ומידע מוגברים (enhanced information)

- צוות בית המשפט הקהילתי נדרש לבצע עבודה חדשנית, יצירתית, גמישה ומאתגרת, ולקדם תוצאות טיפוליות חיוביות. אחד הכלים המרכזיים בעבודה זו הוא **ידע (knowledge)**, על אודות מאפייני המשתתפים ותנאי החיים שעמם הם מתמודדים: התמודדות עם עוני; מודעות לטראומה; טבעם של תהליכי גמילה מהתמכרות; השפעתן של תרופות פסיכיאטריות על נכונות לשיתוף פעולה; רקע על תהליכי שינוי בתחום האלימות; הבנה של המשאבים הקהילתיים; החסמים, המכשולים ועוד. ידע זה מאפשר עבודה מתוך מודעות להקשר החברתי והכלכלי, יצירת שפה משותפת בין חברי הצוות והבנת התהליכים שחווים הנאשמים, המגבירים את יכולת הצוות להזדהות ולפתח אמפתיה, אך גם לזהות מניפולציות ולהציב גבולות. הידע נצבר בהכשרות צוות תקופתיות שנערכות במתכונות שונות. חלק נוסף מסל הכלים הדרוש לצוות בית המשפט הקהילתי, על מנת לבצע את תפקידו כהלכה, הוא **מידע (information)** שוטף ורציף על אודות המשתתפים. המידע מגביר את אמון הצדדים בהליך ומאפשר מעקב איכותי אחר התקדמות המשתתפים בתכנית. בישראל פותחו פרקטיקות ייעודיות להעברת מידע, בהתבסס על מודלים נפוצים בארה"ב. לשם כך נועדו, בין היתר, תסקירי עדכון המוגשים יום לפני הדיון, וישיבות הבוקר המתקיימות בתחילת יום הדיונים.

5. שיתוף הקהילה והתושבים

- אחת ממטרותיו השיקומיות של המודל היא לייצר שינוי תפיסה בקרב ציבור התושבים באשר לעוברי חוק ולמאמציהם לחזור ולהשתלב בקהילה. לצד מטרה זו עומדת מטרה נוספת, חשובה לא פחות, והיא לענות על צרכי הקהילה עצמה - צורך בצמצום פשיעה, בחיזוק הביטחון האישי של התושבים ובהגברת האמון במערכות האכיפה והמשפט. את המטרות הללו מגשימים בתי המשפט הקהילתיים בישראל על ידי גיוס מתנדבים,

18. Robert V. Wolf, Principles of Problem-Solving Justice, Center for Court Innovation ;3-2 בעמ' 4, לעיל בה"ש 4, בעמ' 2-3; Berman 2009, לעיל בה"ש 4, בעמ' 2-3; www.courtinnovation.org/sites/default/files/Principles.pdf (2007); Principles.pdf (נצפה לאחרונה ב-17.10.2017).

19. Winick 2002, לעיל בה"ש 2, בעמ' 1062-1074.
20. William H. Simon, Criminal Defenders and Community Justice: The Drug Court Example, 40 Am.Crim. I. Rev. 1595, 1596 (2003). (להלן: Simon 2003).

למגוון תחומי חיים מתוך הבנה כי טיפול בבעיה אחת מיני רבות - שהיא רק חלק מהתמונה - בדרך כלל לא יאפשר יצירת שינוי ממש ויציב. תכנית השיקום מושתתת על התערבות טיפולית ושיקומית בחמישה תחומים: בריאות, רווחה, כלכלה ומיצוי זכויות, תרבות ופנאי והסתגלות לחיים שומרי חוק. התכנית מחולקת לחמישה שלבים המתאפיינים במידת התערבות הולכת ופוחתת: שלב ההיכרות, שלב ההתייצבות, שלב העבודה, שלב שימור השינוי ושלב הסיכום. היא מאפשרת גמישות רבה המניבה תכניות שיקום פרטניות שונות בתכלית זו מזו. כך למשל, יכולה תכנית שיקום של אדם אחד לכלול גמילה מהתמכרות, הכשרה תעסוקתית ומיצוי זכויות מול חברת "עמידר", ואילו תכנית המיועדת לאדם אחר תכלול השתתפות בקבוצה טיפולית בתחום האלימות, מיצוי זכויות בביטוח לאומי, מעקב פסיכיאטרי תכופ בקופת החולים והשתלבות בחדר כושר. תכנית השיקום הפרטנית, נבנית תוך דיאלוג בין קצין המבחן המטפל ובין הנאשם, שבו מתבררות נסיבות חייו של הנאשם, החסמים העומדים בפניו, כישוריו, צרכיו ושאיפותיו. בכך בא לידי ביטוי המשקל המרכזי, שמעניקה תפיסת השיקום בבית המשפט הקהילתי, לקולו של המשתתף ולרצונו.

ההתקדמות בשלבים תלויה בשיתוף הפעולה של הנאשם. עם זאת, מובן כי לא הכול תלוי בנאשם עצמו, שכן נסיבות משתנות (לידה, אובדן מקום עבודה, משבר נפשי, חסמים במיצוי זכויות, היעדר התקדמות בהליך אזרחי להסדרת חובות ועוד) יכולות להשפיע על התקדמותו בתהליך ומחייבות סבלנות ואורך רוח מצד הצוות. התכנית מגדירה בבירור מהן "דרישות החובה" שבהן מחויב כל נאשם לעמוד (הגעה לבית משפט ולשירות המבחן, מסירת בדיקות נקיות מסמים, מסירת מידע רפואי) ומה נתון לשינוי ולחשיבה מחודשת לאורך הדרך בהתאם לנסיבות.

המישור הקהילתי

תפיסת השיקום רואה בקהילה שחקנית מרכזית בתהליך השינוי. זאת, על בסיס ההנחה כי קהילת התושבים הסובבת היא הנפגעת העיקרית מפשיעה חוזרת, אך גם האחראית לחלק מההדרה והבידוד שחווים עוברי החוק, המשפיעים ישירות על יכולתם ונכונותם להשתתף כחלק משילוב הקהילה מגויסים מתנדבים לתמוך וללוות את הנאשמים בתכנית ואת בני משפחותיהם. המתנדבים הופכים לחלק מהתכנית במובן הרחב, ומשמשים גרעין חברתי פעיל לחמאק בסטיגמות כלפי עוברי חוק בקהילה, לגיוס משאבים ולסיוע בפתרון בעיות. המתנדבים ממשיכים ללוות את הנאשמים גם לאחר גמר התכנית, ובכך תורמים להעלאת סיכוייהם להשתלבות מיטבית בחברה. פעולה נוספת במישור הקהילתי היא דיאלוג ישיר עם תושבים. צוות בית המשפט הקהילתי יוצא מעת לעת ל"שטח", כחלק מימי התנדבות בקהילה או במפגש מתוכנן עם תושבים, ובמסגרת זו מכיר את התושבים, שומע מהם מה מטריד אותם, אילו תופעות חוזרות על עצמן בשכונה, מה הציפייה ממערכות האכיפה והשפיטה בקשר לאותן תופעות ועוד. השתתפותם

קיום דיאלוג ישיר עם תושבים, פיתוח מודל ייחודי של הליכי צדק מאחה וביצוע "שעות השבה לקהילה". אופן היישום של עיקרון זה הוא חלק מתפיסת השיקום הייחודית של בית המשפט הקהילתי, שעליה יורחב בהמשך.

6. עבודה מבוססת ממצאים - בתי משפט פותרים בעיות מנסים בכל עת לבחון דרכים חדשות ואפקטיביות להתמודדות עם פשיעה. אחד הכלים החשובים המאפשרים זאת, הם מחקרי הערכה הבודקים את השפעות המרכיבים השונים של המודל על אוכלוסיית היעד ועל סיכוייה לשוב ולבצע עבירות. כל חברי הצוות והשותפים מכוונים בכל עת להשיג תוצאות מדידות (צמצום רצידיביזם, הצלחה בתכניות השיקום). בישראל, מחקר מעצב אשר תיעד את תהליך הפיתוח של המודל ובחן את מודל ההפעלה לאור הספרות המקצועית בתחום, ליווה את השנים הראשונות של הפעילות.²¹ מחקר הערכה נוסף, אשר יתמקד בהשפעת המרכיבים השונים של המודל על המשתתפים, על סיכוייהם להשתקם ועל סיכוייהם שלא לשוב לבצע עבירות, מלווה את המשך ההפעלה ויבחן את הנתונים במשך שלוש השנים הבאות. על מנת להסביר את ייחודיותו של מודל העבודה הנוהג כיום בבתי המשפט הקהילתיים בישראל ולהצביע על ערכו המוסף למדיניות האכיפה והענישה, נרחיב כעת בשני היבטים מרכזיים: האחד, **תפיסת השיקום של בית המשפט הקהילתי והשני, עבודת הצוות השיטתית ותפיסת התפקיד של השחקנים השונים בהליך.**

תפיסת השיקום בבית המשפט הקהילתי

תפיסת השיקום של בית המשפט הקהילתי בישראל מבוססת על ההכרה בכך שתופעות מגוונות של עוני והדרה, משפיעות על התפתחות הפשיעה. ההנחה היא כי "בחירה" להמשיך ולנהל אורח חיים עברייני, קשורה בין היתר בצמצום הזדמנויות להתבסס ולהתקיים בכבוד, בניכור חברתי ובקושי להתמודד עם קשיים אישיים וחברתיים שונים. זאת נוכח נסיבות החיים, תפקוד משפחת המוצא, וכן המציאות הכלכלית והחברתית הסובבת את עוברי החוק; אשר על כן, המערכות החברתיות, לצד האדם עצמו, חייבות להיות חלק מהשינוי ואף להוביל אותו. לצד גישה זו, מכירה תפיסת השיקום בחשיבות של מתן משקל לקולו של הנאשם בהליך ולחיוזק התחושה שביכולתו להשפיע על עיצוב גורלו. במרכז תהליך השיקום עומד קשר קרוב, תכופ ומחויב בין הנאשם לבין קצין או קצינת המבחן המטפלים בו. קצין המבחן עומד לצד הנאשם אל מול המערכות השונות, מלווה אותו בכל שלבי השיקום וכן משקף לו את האתגרים ומציב גבול סמכותי כאשר הדבר נדרש. תפיסה שיקומית זו הובילה לפיתוח מודל עבודה משולב השואף לחולל שינוי בשלושה מישורים:

המישור הפרטני-משפחתי

תכנית השיקום הפרטנית הנבנית לכל נאשם היא הוליסטית, ומתייחסת

21. דר דניאל רחנברג וטלי גל "בתי משפט קהילתיים בישראל - מחקר מלווה" (2017); www.ashalim.org.il/community-court?location=view_; knowledge_products

של עובדת סוציאלית קהילתית ייעודית, שהיא חלק מצוות בית המשפט הקבוע ובה בעת חלק מצוות אגף הרווחה והשירותים החברתיים המקומי. זהו מרכיב חדשני במיוחד בהליך הפלילי, שתכליתו מיסוד תפקידה של הרשות המקומית כשחקנית נוספת בצוות הקבוע האמון על השיקום בבית המשפט הקהילתי, והוא מבטא את תפיסת האחריות המשותפת של כלל המערכות למניעת פשיעה חוזרת.

אחת השאלות המתעוררות בנוגע לתפיסת השיקום הייחודית של בית המשפט הקהילתי היא מדוע נכון לכוון מאמצים מערכתיים מעין אלה דווקא אל אוכלוסיית עוברי החוק. התשובה לכך מורכבת, אך די אם נאמר במסגרת זו כי ככל שמקובלת ההנחה לפיה לבעיות חברתיות ומערכתיות יש חלק ביצירת התנאים המובילים לפשיעה - הרי שראוי לפעול לצמצום התנאים הללו. יתרה מזאת, כדאי להדגיש כי כל מהלך של הסרת חסמים המשפיעים על מציאות החיים של אוכלוסיות המתמודדות עם עוני והדרה, הוא בעל מעגלי השפעה רחבים הרבה מעבר לאוכלוסיית עוברי החוק.

הגדרות התפקיד של כל אחד מחברי הצוות, כמו גם ההתנהלות המקצועית הכוללת גם פרקטיקות שיתופיות באולם ומחוצה לו, נגזרות מתפיסת השיקום המתוארת, כפי שיפורט בחלק הבא.

צוות בית המשפט הקהילתי - שחקנים ותיקים, תפקידים חדשים²³

כאמור, צוות בית המשפט הקהילתי מונה שופט, תובע משטרתי, פרקליט, מספר סניגורים קבועים,²⁴ קציני מבחן קהילתיים, עובדת סוציאלית קהילתית מטעם אגף הרווחה המקומי ורכזת. מדובר בצוות של "שחקנים חזרים" וקבועים, הנדרשים לפתח יחסי אמון גבוהים וקשרי עבודה, שהם זרים וייחודיים עבור מי שמורגל מזה שנים להתקוטט באולמות המשפט ולפעול בכלים אדברסריים.

השופט הקהילתי הוא שופט שלום מכהן ובעל סמכויות של שופט שלום לכל דבר ועניין. אשר על כן, הוא אמון על ניהול ההליך וגזירת הדין, תוך שמירה על זכויות הנאשמים ועל האיזון בשיקולי הענישה. יחד עם זאת, בכהונתו כשופט בית המשפט הקהילתי הוא נדרש להשתמש בסמכויותיו, בשיקול דעתו ובכלים העומדים לרשותו, על מנת לקדם ולהגשים את מטרת השיקום. הדיון באולם הוא מרכיב מרכזי בתהליך השיקום, והשופט משקיע זמן ומאמץ בדיאלוג עם הנאשם, ומשתמש בכלים מעולם המשפט הטיפולי כגון הקשבה פעילה, אמפתיה, הכלה, הכרה בכאב וכדומה. כל חברי הצוות מכירים בחשיבות הדיאלוג הישיר והבלתי אמצעי בין השופט לבין הנאשם, ובקשר הנוצר ביניהם - שהוא לרוב בסיס למחויבותו של הנאשם לשתף פעולה עם ההליך השיקומי. תכיפות הדיונים מאפשרת לבית המשפט לעקוב ברצף אחר התקדמות המשתתף בתהליך, היא מאפשרת היכרות מעמיקה עמו ועם נסיבות חייו, ומאפשרת לשופט להגיב מיידית לכל שינוי בחיי המשתתף,

של חברי הצוות במפגשים ובאירועים עם ציבור התושבים, מייצרת קרבה והיכרות, מצמצמת את הניכור מהמערכת ומאפשרת שינוי עמדות הדין.²² בנוסף, משתתפי התכנית מחויבים לבצע "שעות השבה לקהילה" כחלק מההליך השיקומי. בדרך זו, מעביר בית המשפט מסר חשוב, לפיו הנאשמים נדרשים לתרום את חלקם על מנת להטיב עם הקהילה ולפצות במידת מה על מעשיהם. פעולת ההשבה לקהילה היא בבחינת רכיב גמולי ושיקומי בתכנית השיקום, המתווסף לעונש שיושג בגזר הדין, ובה בעת מאפשרת לנאשם התנסות שבכוחה לקדם את תהליך שיקומו. לצד זה, בשנה האחרונה החל פיתוח של מודל ייחודי של "צדק מאחה קהילתי", המבוסס על הליך הצדק המאחה המוכר במשפט הפלילי, אך משלב בתוכו גורמים נוספים מתוך הקהילה ומייצר פלטפורמה לדיאלוג קבוצתי קהילתי בנוגע לעבירה שבוצעה, לבעיות שהובילו לביצועה ולפגיעה שפגע המשתתף בקהילתו.

השילוב בקהילה וצמצום הניכור, הדרושים על מנת להביא לשיקום מוצלח, מושגים גם באירועים לציון חגים או מועדים ייחודיים, המתקיימים בשילוב עם אנשים וגורמים מהקהילה, על מנת לחזק את תחושת השייכות של הנאשמים ובני משפחותיהם לקהילתם. כך לדוגמה, במשך שנות הפעילות התפתחה בבתי המשפט מסורת של אירועים קהילתיים ואירועים לציון חגים, בהשתתפות צוות בית המשפט, מתנדבים, נאשמים ובני משפחותיהם. לעתים קרובות האירועים מתקיימים בשכונות או במרכזים בקהילה (כגון מרכז לקשיש, גינה קהילתית) בשיתוף תושבים, פעילים ועובדים - ואף מיוזמתם.

המישור המערכתי

כאמור, תפיסת השיקום של בית המשפט הקהילתי מזהה את חלקן של המערכות השונות בבעיות החברתיות שבבסיס העבריינות ובקושי להתמודד עם פשיעה חוזרת. מהכרה זו עולה הצורך במאמץ אקטיבי להסיר חסמים בירוקרטיים וארגוניים בתחומים כגון חובות, דיוו, בריאות, תעסוקה, וביצירת שינוי מערכתי המאפשר לאנשים מציאות חיים אחרת. גישה זו, טומנת בחובה שאיפה לחולל שינוי מערכתי באמצעות דיאלוג בין הגופים השונים, במטרה לחשוף את הקשיים שעמם מתמודדים עוברי החוק, ולעודד לקיחת אחריות משותפת למציאת הפתרונות לקשיים הללו. בדרך זו שואף המודל לקדם מדיניות ענישה, שתאפשר יותר תהליכי שיקום ופחות כליאה, במקרים המתאימים. כך, כחלק מהעבודה השוטפת, נעשות פעולות מכוונות מול גופים כגון קופות החולים, המוסד לביטוח לאומי, האגף לסיוע משפטי והרשויות המקומיות, על מנת לגייסם לטובת תהליכי השיקום הפרטניים ולהשפיע על מדיניותם הכוללת כלפי אוכלוסיית עוברי החוק.

בהקשר זה, לרשות המקומית נודע מקום חשוב, מכובד ומוביל בתוך מודל העבודה, שכן היא אמונה על מרבית השירותים החיוניים הדרושים לתהליכי השיקום. שיתוף הפעולה עם הרשויות בא לידי ביטוי בבניית

22. כך למשל, בקיץ 2016 יצא צוות בית המשפט הקהילתי בבאר שבע, בשיתוף צוות אגף הרווחה העירוני ובהשתתפות תושבים, פעילים ועובדי השכונה למפגש תושבים בשכונת ד'. במהלך המפגש העלו התושבים סוגיות שונות אשר לתפיסתם מגבירות את הפשיעה ברחובות השכונה. בתום המפגש ישבו נציגי אגף הרווחה בפורום מצומצם עם חלק מהתושבים על מנת להבהיר את הסוגיות ולחשוב יחד אילו פתרונות יכולים להתאים.

23. הכתיבה על אודות משפט טיפולי עוסקת באופן נרחב בתפיסת ההליך ככמה ובתפקידו חדש/ישן שממלאים השחקנים.

24. הסגנון הציבורי מקצה בכל מחוץ סגור פנימי האמון על ריכוז העבודה וכן מספר סגורים ייעודיים המייצגים באופן קבוע בבית המשפט הקהילתי. עם זאת, כמובן שהייצוג יכול שיהיה בידי סגור פרטי או ציבורי, לפי בחירת הנאשם.

שהיא אינטרס משותף לציבור ולנאשם. המחויבות המשותפת לתהליך מובילה למידה ניכרת של הקשבה ושיתוף, לסובלנות כלפי מעידות, להצבת גבולות אפקטיבית, לנכונות לבחון אפיקים טיפוליים ייחודיים, וכן מייצרת בקרב הנאשמים תחושה כי הצוות מחויב ודואג לרווחתם. נדבך מרכזי בעבודת הצוות השיתופית הוא **הדיאלוג המתמיד** בין הצדדים המשפטיים ובינם לבין קציני המבחן. דיאלוג זה מתרחש בין כותלי האולם ומחוצה לו. כך, ישנה ציפייה כי אף צד לא יופתע באולם הדיונים מבדיווח על תיק חדש, שנפתח לנאשם, או על נסיגה בשיתוף הפעולה. העברת המידע ההדדית מגבירה את האמון ומייצרת תשתית טובה לקידום הסכמות. חברי הצוות מנסים להימנע ככל האפשר מהתנהלות אדברסרית שתפגע בתהליך השיקום, שכן מטרתם היא להביא להצלחתו של הנאשם תוך שמירה על כללי ההליך ועל אינטרס הציבור. באולם הדיונים מצופים הצדדים לדבר בשפה מכבדת ונינוחה ככל האפשר, לאפשר מקום לשיקולים מקצועיים הדדיים, לתת בכורה לקולו של הנאשם ומקום נרחב לשיח הישיר בינו לבין השופט. שיטת העבודה המתוארת, מתאפשרת הודות לדרכי עבודה הנרכשות בהכשרות משותפות המתקיימות מעת לעת בהרכבים שונים, לישיבות מקדימות לפני יום הדיונים, ולישיבות צוות המתקיימות מדי חודש, שבהן מעלים סוגיות עקרוניות של נהלים ותיאום ציפיות, מאווררים מתחים ומנסים לגבש הסכמות שיקלו על שגרת העבודה. כפי שניתן לצפות, לאורך הדרך מתעוררות לא פעם דילמות מקצועיות ואתיות באשר לתפקיד השחקנים השונים בהליך. כך, ייתכנו מצבים שבהם ישתף הנאשם את הסנגור במידע שאותו הוא מבקש שלא להעביר ליתר חברי הצוות ולבית המשפט, והסנגור כמוכן מחויב לחיסיין. במקרים מעין אלה, ישאף הסנגור, אם יראה לנכון, לשכנע את הנאשם לשתף את קצינת המבחן המטפלת במידע, כדי שניתן יהיה לסייע לו להתמודד עם המצב שאליו נקלע, במידה שהוא משפיע על המשך התהליך השיקומי. עם זאת, לא מצופה מסנגור לחרוג מכללי האתיקה החלים עליו או לפעול בניגוד לשיקול דעתו המקצועי כסנגור המחויב קודם כל לרצון לקוחו.²⁵ במקרה אחר, ייתכן כי התובע יסבור שאי שיתוף פעולה מתמשך מצד הנאשם צריך להוביל לסיום ההליך בבית המשפט הקהילתי ולגזירת דינו. הוא ינסה להעביר את עמדתו לצדדים ולברר את נכונותם להסכים לכך, ובמקרים רבים גם הנאשם עצמו לא ירצה להמשיך בתהליך הטיפולי והסנגור יסכים כי אין עוד טעם להמשיך בהליך. עם זאת, כאשר מתעוררת מחלוקת ולא ניתן להגיע להסכמות, יוכל התובע לחזור ולהשתמש בכלים האדברסריים ולטעון בפני בית המשפט כי אין עוד טעם להמשיך את ההליך, תוך שמירה על כללי התקשורת והשפה הנהוגים בבית המשפט הקהילתי, המכוונים לקיים סביבה בטוחה ומיטיבה באולם הדיונים ולחזק את אמונם של הנאשמים, גם אם לא צלחו את ההליך, במערכת המשפט. דילמה מסוג אחר מתעוררת למשל כאשר שירות המבחן סבור כי יש

לסטייה מתהליך הטיפול או לכל הישג משמעותי. בית המשפט מגיב להתקדמות או לנסיגה בעידוד וחזיון או הצבת גבול ואזהרה בהתאמה, ובכך מייצר תמריץ לשיתוף פעולה.²⁵ הנאשמים נושאים עיניהם אל השופט ומחכים לדיונים באולם כדי להופיע לפניו.²⁶ הדיונים מתקיימים באווירה פחות רשמית מזו הנהוגה באולמות משפט רגילים. בתחילתם נוהגים השופטים לדרוש בשלום המשתתפים ולהביע התעניינות בקורות אותם, באופן המחזק אותם ואת מחויבותם לתהליך. כפי שהוזכר, אחד המרכיבים המרכזיים בתפיסת השיקום הוא מתן ביטוי לקולו האוטנטי של הנאשם, לאופן שבו היה רוצה לראות את השינוי בחייו, ולשאיפה שיחוש שהמערכת המשפטית מתייחסת אליו בכבוד ובהוגנות. רכיב זה בא לידי ביטוי, בין היתר, ביחסו של השופט לנאשם באולם, ולשיח הישיר המתקיים בינו ובין בית המשפט.²⁷ בנוסף, השופט משמש גורם מגייס ומסיר חסמים אל מול המערכות והשירותים בקהילה. כך, לעתים הוא יזמן נציג של גורמים אלה (כגון חברת עמידר או קהילה טיפולית) לדיון, או יבקש הסבר בכתב אם נוכח כי יש בכך צורך למען קידום תהליך השיקום.

בית המשפט אמון על אישור תכנית השיקום וניהולה, כמו גם על ההחלטה על סיומה בהצלחה או בכישלון. על בניית התכנית ותכלול הפעולה לאורך הדרך אמון קצין המבחן הקהילתי, אשר סמכותו נובעת מהוראות בית המשפט. תפקידם של קציני המבחן הקהילתיים חוצה את גבולות המשרד ודורש מהם גלגול גמישות, נגישות ופניות. מדובר בתפקיד פרו-אקטיבי הכולל טיפול פרטני, מיצוי זכויות, ליווי למוסדות שונים, תיווך מול גורמים רבים, ביקורי בית, קשר עם בני המשפחה של הנאשם ועוד. לשם כך, הוקצו קציני מבחן ייעודיים להליך, המטפלים במספר מוגבל של משתתפים, באופן המאפשר טיפול הוליסטי באדם ובמשפחתו. הדגש בעבודת קצין המבחן הקהילתי הוא על יצירת קשר משמעותי עם הנאשם, מתוך הנחה כי טיב, אופי ומשמעות הקשר הוא גורם מכריע בתהליך השיקום. לצד זאת, מחויב קצין המבחן לעבודה מתואמת עם גורמי סנגוריה ותיביעה, ולשיתוף פעולה עם עובדת סוציאלית קהילתית, על מנת לשלב רכיבים קהילתיים מובנים בעבודת השיקום הפרטנית.

גם עורכי הדין בצוות נדרשים לשנות מתפקידם המסורתי. משכנס משותף להליך הקהילתי, בהסכמת כל הצדדים, כלל חברי הצוות מצופים **לעבוד יחד** להצלחת תהליך השיקום של המשתתף ולצמצום הסיכוי להידרדרות מחודשת לעבריינות. בכך שונה בתכלית תפיסת העבודה של עורכי הדין בהליך הקהילתי מזו של מקביליהם בהליך הפלילי הקלאסי - שבו כל אחד מהצדדים מנסה להשיג את "התוצאה הטובה ביותר" מנקודת מבטו המקצועית. השאיפה להגשים מטרה משותפת, אין משמעותה ויתור על תפקידם המקורי של עורכי הדין או על מחויבותם לייצוג הלוחם או המדינה. אלא, חתירה לגיבוש הסכמות לאורך התהליך ונגישות בביצוע תפקידם כדי להביא לתוצאה המיוחלת

Shanon Portillo, Danielle Rudes, Jill Viglione, Matthew Nelson & Faye Taxman, *Front-Stage Starts and Backstage*. 25 Producers: *The Role of Judges in Problem-Solving Courts*, 8 *VICT OFFENDER* 1 (2013).
 26. מעניין לציין כי רבים מהנאשמים שסיימו את ההליך בהצלחה ממשיכים לבוא לבית המשפט בימי הדיונים מיוזמתם על מנת לעדכן את בית המשפט בקורותיהם. הם כמוכן זוכים להתעניינות והשופטים וחברי הצוות שמחים לשמור על הקשר.
 27. Winick 2002, לעיל ה"ש 2, בעמ' 1071-1072.
 28. Simon 2003, לעיל בה"ש 20, בעמ' 1601-1608.

נפרד מההכרה ההולכת וגוברת בחשיבותם של הליכים חלופיים להליך הפלילי הקלאסי, אשר נועדו בין היתר ליצור תגובות חדשניות לתופעות המגוונות המובילות לביצוע עבירות פליליות ולצמצם את השימוש בכליאה. המודל המתואר במאמר זה נועד לחולל שינוי ברמת הפרט, הקהילה והמערכת. בתוך כך, הוא מבטא שינויי תפיסה מהותיים בנוגע להתמודדות עם פשיעה. הוא מיישם מדיניות ענישה הצופה פני עתיד ומבקש למצוא את הדרך המתאימה ביותר בכל מקרה נתון למניעת את הפשע הבא, תוך שאיפה לייצר תנאים המאפשרים כבוד, הוגנות וצדק עבור אותם אנשים שנמצאים במעגל הפשיעה, ולא פחות חשוב מכך - עבור קהילתם.

אינטרס הציבור, כפי שהוא בא לידי ביטוי במודל של בתי המשפט הקהילתיים, עיקרו במניעת רצידיביזם ובהשקעת כלל המאמצים הנדרשים תוך חשיבה יצרנית "מחוץ לקופסה" ודיאלוג מתמיד בין השחקנים בהליך לצורך פתרון הבעיות המובילות לפשיעה.

מיסוד חקיקתי של ההליך הקהילתי, אשר משמעותו, בין היתר, גם הרחבה של המודל לכל רחבי הארץ, ישלים את המהלך החשוב ויבטיח את מימוש עקרון השוויון עבור כלל עוברי החוק החיים בישראל. זוהי התפתחות המתיישבת גם עם המגמות החדשות בחקיקה ובפסיקה,³¹ וגם עם המדיניות הממשלתית בתחום הענישה והכליאה,³² שבמסגרתן סומן השיקום - אשר בכוחו להביא לצמצום פשיעה - כאינטרס ציבורי ראשון במעלה, שעל כל גורמי האכיפה, ודאי גורמי תביעה, לעשות מאמצים כדי להגשימו.

זאת ועוד, בתי המשפט הקהילתיים נשענים על תפיסה של אחריות מערכתית משותפת לתופעות המובילות לפשיעה, לגורלם של עוברי החוק ובני משפחותיהם וכן למציאות חייה של הקהילה הסובלת מפשיעה. מודל העבודה מחייב איגום משאבים ושיתופי פעולה יומיומיים הדורשים מכל המערכות - המשפט, הרווחה, הבריאות והחינוך - נכונות להסרת חסמים וליצירת שינוי. שיתוף הפעולה האמור מוביל לדיאלוג בין המערכות עצמן ובין לבין קהילה, גם מעבר לגבולותיו של בית המשפט הקהילתי, ומייצר שינוי בתפיסת העבודה של מערכות אלו. שינוי אשר אנו מקוות כי היקף השפעתו רחב ומתפשט מעבר לתחום בית המשפט הקהילתי.

להבהיר לנאשם באמצעות נזיפה או הטלת "תוצאה" כי הוא אינו עומד בתנאי התכנית כמצופה ממנו.²⁹ אם התביעה ובית המשפט מסכימים להמלצת שירות המבחן, הם יכולים להצטרף ולבטא זאת באולם בדרכם. הסנגור, לעומת זאת, גם אם סבור כי שירות המבחן צודק בהמלצתו, מחויב בכל עת לבטא את רצונו ועמדתו של הנאשם בבית המשפט. הוא אינו יכול "להצטרף למקלה" אם הלקוח מתנגד לכך, ודאי אם אינו סבור שזוהי טובתו. ישנן כמה דרכים שבהן בוחרים סנגורים להתמודד עם מצבים מעין אלו, אך גם אם יחליט לטעון נגד הקו שבו נקטו יתר חברי הצוות או לתת הסברים מטעם הנאשם, עליו לעשות זאת באופן שימזער את הפגיעה האפשרית באמון הנאשם ביתר חברי הצוות, ובייחוד בקצין המבחן המטפל. לשם כך נדרשת רגישות רבה, גמישות ונכונות, מצד הסנגור מחד גיסא, והבנה עמוקה של מהות תפקידו של הסנגור מצד שירות המבחן והתביעה, מאידך גיסא.

הקרבה בין חברי הצוות והיכרותם המעמיקה, גם של גורמי התביעה, עם הנאשם ועם סיפורו הייחודי, מזמנים לעתים גם "החלפת כובעים". בדיונים רבים בוחרים נציגי התביעה והפרקליטות לחזק את ידי הנאשם על התקדמותו בתכנית השיקום, להביע הבנה ואמפתיה למצוקות עמן הוא מתמודד ואף להציע דרכים לקדם סיוע ותמיכה בו ובמשפחתו. לעיתים, נשען דווקא הסניגור על מהלך הדיון באולם על מנת לשקף לנאשם כי אם לא ישתף פעולה לא יוכל להמשיך בתכנית. הנאשמים עצמם, מגיבים להתנהלות הזו בפליאה ובהכרת תודה. כך, בבקשות למעבר שלב,³⁰ או בטיעון לסיום ההליך בהצלחה, הופיעו משפטים כגון "אני רוצה להודות לתביעה, כן, לתביעה, על שראתה את הפוטנציאל שלי ונתנה לי הזדמנות" או "אני רוצה להודות לסניגור שלי, על שדחף אותי גם כשהיה לי קשה, דרש ממני, לא ויתר לי עד שחזרתי למסלול".

גבולותיה של העבודה השיתופית מתבררים תוך כדי העבודה במהלך הפיילוט, והם מהווים מקור בלתי נדלה למתח, אך גם לדיאלוג, הרחבת הבנות הדדיות ויצירת שפה חדשה ומשותפת.

סיכום

הקמת בתי המשפט הקהילתיים בישראל היא חלק בלתי

29. "תוצאה" יכולה להיות מטלת כתיבת מכתב לבית המשפט המסביר את הסיבות להפרה; דרישה להגברת ההתייצבות בדיונים ו/או בשירות המבחן; הורדה או עיכוב בהעלאת שלב בתכנית השיקום; הוראה על קיום ועדת התערבות ועוד. התוצאה היא למעשה תגובה להפרה של התכנית ומטרתה להציב גבולות ולהוביל לשיתוף פעולה מלא עם תהליך השיקום.

30. "בקשות למעבר שלב" בתכנית השיקום מוגשות על-ידי הנאשם כאשר בשלה העת לכך, בצירוף המלצה של קצין המבחן המטפל. הבקשה היא חלק מובנה מהתכנית, וכוללת את עיקרי התהליך, את התובנות שאליהן הגיע הנאשם ואת מטרותיו לשלב הבא.

31. סימן א' פרק ו' לחוק העונשין, התשל"ז 1977 (שהוסף במסגרת תיקון 113 בשנת 2012); סעיף 111 לפקודת בתי הסוהר, התשל"ב-1971 (שהוסף במסגרת תיקון 42 לפקודה בשנת 2012); ראו: בג"ץ 1892/14, לעיל בה"ש 8, שם.

32. ראו: דו"ח ועדת דורנר לעיל בה"ש 8 לעיל, וכן החלטת הממשלה, לעיל בה"ש 15.